

Ψηφιακές βιβλιοθήκες και πρόσβαση στο περιεχόμενο – Πρόσφατες εξελίξεις στις πρωτοβουλίες Google Books και Europeana

Μαρία Γ. Σινανίδου

Δικηγόρος – Επιστημονική Συνεργάτις ΟΠΙ
m.sinanidou@yahoo.com

Περίληψη

Στην ψηφιακή εποχή που διανύουμε, η γνώση και η πληροφορία είναι ολοένα και ευκολότερα προσβάσιμες για το κοινό. Ο ρόλος των βιβλιοθηκών ως προς αυτήν την πραγματικότητα είναι καθοριστικός, ιδιαίτερα μάλιστα σε σχέση με την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και την πρόσβαση στο περιεχόμενο. Οι υπηρεσίες μέσω του διαδικτύου από τη μία διευκολύνουν τη ροή της πληροφορίας και την πρόσβαση στη γνώση από την άλλη ωστόσο εγείρουν ερωτήματα αναφορικά με την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Τα έργα ψηφιοποίησης σε διεθνές επίπεδο βιώνουν διάφορους τρόπους αντιμετώπισης, κυρίως εξαιτίας του πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων, όπως αυτό διαμορφώνεται ανά τον κόσμο. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση και συζήτηση ορισμένων από τα ζητήματα που τίθενται από την ψηφιοποίηση των έργων τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο, με παράδειγμα τα πρόσφατα έργα ψηφιοποίησης της Google Books και της Europeana. Δεδομένου ότι αφενός η πρόσβαση στον πολιτισμό – στην όποια μορφή του, όπως βιβλία, μουσική, ο/α, φωτογραφίες – έχει πλέον πάρει μια νέα διάσταση μέσω του διαδικτύου και αφετέρου οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες μέσω της νέας αυτής πραγματικότητας επαναπροσδιορίζουν το ρόλο τους, τα ερωτήματα που αφορούν στην πνευματική ιδιοκτησία δεν είναι λίγα και ίσως μάλιστα τώρα περισσότερο επίκαιρα από ποτέ.

Λέξεις-κλειδιά:

Πνευματική ιδιοκτησία, Πρόσβαση σε γνώση και πληροφορία, Διακανονισμός Google Books, Europeana, Ορφανά έργα

1. Ψηφιοποίηση και κατηγορίες έργων

Η μετατροπή πληροφοριών, στοιχείων, δεδομένων ή έργων σε μορφή δεκτική επεξεργασίας από η/υ, ήτοι σε δυαδικό κώδικα επικοινωνίας (digitization). Η ψηφιοποίηση διασφαλίζει υψηλή ποιότητα αντιτύπων, παρέχει ευρείες δυνατότητες περαιτέρω επεξεργασίας τους, βοηθά στην αντιγραφή απεριόριστου αριθμού και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ταχύτητα μετάδοσης του αναπαραχθέντος υλικού. Η ψηφιοποίηση υφιστάμενου έργου συνιστά αναπαραγωγή με την έννοια του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας και απαιτεί την έγκριση του δικαιούχου.

Κατά την ψηφιοποίηση τρεις είναι κυρίως οι κατηγορίες των έργων που διακρίνονται: (1) Έργα που προστατεύονται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας. Πρόκειται για έργα τα οποία οι εκδότες πωλούν ακόμα ενεργά, και τα οποία διατίθενται στα περισσότερα βιβλιοπωλεία ή και μέσω του διαδικτύου. (2) Έργα που προστατεύονται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας αλλά έχουν εξαντληθεί. Ο μόνος τρόπος να εντοπιστούν αυτού του είδους τα έργα είναι σε βιβλιοθήκη ή σε βιβλιοπωλείο με μεταχειρισμένα βιβλία. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και τα ορφανά έργα, ήτοι έργα που έχουν εξαντληθεί από το εμπόριο, υπάρχουν μόνο σε συλλογές και βιβλιοθήκες, προστατεύονται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας αλλά κανείς δεν γνωρίζει ποιος είναι ο πραγματικός δικαιούχος. (3) Έργα που δεν προστατεύονται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, πχ. γιατί η διάρκεια προστασίας τους έχει παρέλθει.

Ανάλογα με την κατηγορία στην οποία εντάσσεται το εκάστοτε έργο, προκύπτουν και τα ζητήματα που προκύπτουν από την ψηφιοποίησή του.

2. Το επίμαχο πρόγραμμα Google Books

Η γέννηση του Google Books μάς πάει πίσω στο 2004, όταν η Google εγκαινίασε το φιλόδοξο πρόγραμμα ψηφιοποίησης κειμένων με στόχο τη δημιουργία της μεγαλύτερης ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης του κόσμου με τη δική της μηχανή αναζήτησης.

Ωστόσο, η καινοτομία της Google προκάλεσε κριτική τόσο από τους εκδότες όσο και από τους συγγραφείς.

2.1. Ο Διακανονισμός¹

Έτσι, το 2005 η Ένωση Αμερικανών Εκδοτών και η Αμερικανική Εταιρεία Συγγραφέων κατέθεσαν συλλογική αγωγή κατά της Google για μαζική παραβίαση του δικαιώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας, λόγω της ψηφιοποίησης χωρίς την άδεια των δικαιούχων.

Από την πλευρά της, το 2008 η Google πρότεινε στους ενάγοντες εξωδικαστικό συμβιβασμό (διακανονισμό) ύψους 125 εκατομμυρίων δολαρίων, τον οποίο και οι τελευταίοι αποδέχτηκαν στις 28.10.2008.

Ωστόσο, το ομοσπονδιακό δικαστήριο των ΗΠΑ αποφάσισε πως θα έπρεπε να παρουσιαστεί αναθεωρημένο κείμενο της Συμφωνίας. Σε μια σύσκεψη ανασκόπησης κατάστασης που διεξήχθη στις 07.10.2009, το Δικαστήριο καθόρισε την 9.11.2009 ως την ημερομηνία για την υποβολή ενός τροποποιημένου Συμφωνητικού Διακανονισμού και τελικά στις 13.11.2009 παρουσιάστηκε το τροποποιημένο κείμενο.² Ο Διακανονισμός συνίσταται στη δημιουργία ενός συστήματος το οποίο θα επιτρέπει την περαιτέρω δημιουργία μίας βάσης δεδομένων που θα περιέχει το πλήρες κείμενο βιβλίων ψηφιοποιημένων από την Google, με σκοπό την εμπορική χρήση με διάφορους τρόπους. Αυτό το νέο σύστημα αφορά και τους δικαιούχους δίνοντάς σε αυτούς το δικαίωμα να αποφασίσουν το κατά πόσο και σε ποιον βαθμό θα επιτρέπουν στην Google να κάνει χρήση των έργων τους έναντι αποζημίωσης.

Ο Διακανονισμός καλύπτει βιβλία και ένθετα (ακόμα και αν είναι μέρος έργου που ανήκει στη Δημόσια Περιουσία ή σε Κρατικά Έγγραφα) τα οποία προστατεύονται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας και έχουν ψηφιοποιηθεί έως 05.01.2009.

Εξαιρούνται φωτογραφίες, γραφικά σχέδια, έργα τέχνης, εικονογραφήσεις (όχι παιδικές), καθώς και άλλα οπτικά έργα που περιλαμβάνονται στο βιβλίο, εκτός εάν ο δικαιούχος του οπτικού έργου είναι ο ίδιος με το δικαιούχο πνευματικής ιδιοκτησίας του κειμένου. Εξαιρούνται επίσης περιοδικές εκδόσεις, προσωπικά

¹ Στην ιστοσελίδα <http://www.googlebooksettlement.com/intl/el/> υπάρχει το κείμενο του αρχικού και του τροποποιημένου Διακανονισμού.

² Στην ιστοσελίδα <http://www.googlebooksettlement.com/intl/el/> βρίσκεται παραπομπή σε σημείο στο οποίο μπορεί κανείς να διαβάσει στα αγγλικά ολόκληρο το κείμενο της τροποποιημένου συμφωνητικού του Διακανονισμού.

και κρατικά έγγραφα καθώς και έργα για τα οποία έχει λήξει ο χρόνος προστασίας με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το βιβλίο θα πρέπει είτε α) να έχει εκδοθεί στις ΗΠΑ και να έχει δηλωθεί στη Διεύθυνση Πνευματικής Ιδιοκτησίας (US Copyright Office) μέχρι 05.01.2009 είτε β) να έχει εκδοθεί στον Καναδά, το ΗΒ ή την Αυστραλία μέχρι 05.01.2009.

2.2. Κατανομή

Από τις ψηφιακές πωλήσεις βιβλίων, το 63% των εσόδων (αρχικά ήταν το 70%) θα προορίζεται για τους εκδότες, ενώ η Google θα κρατά το υπόλοιπο 37%. Όσοι συγγραφείς και εκδότες επιθυμούν να απέχουν από το Google Books (opt out), θα πρέπει να το δηλώνουν ρητώς.

Η Google δεν μπορεί να ψηφιοποιήσει έργα των δικαιούχων που έχουν δημοσιεύσει στις τέσσερις χώρες (ΗΠΑ, ΗΒ, Καναδά ή Αυστραλία) και έχουν δηλώσει ρητώς ότι δεν επιθυμούν τη συμμετοχή τους στο διακανονισμό. Οι προαναφερόμενοι δικαιούχοι μπορούν να παραμείνουν στο Διακανονισμό είτε μη προβαίνοντας σε οποιαδήποτε ενέργεια – το οποίο σημαίνει ότι καλύπτονται αυτόματα από τους όρους του Διακανονισμού – είτε επιλέγοντας ακριβώς ποιες χρήσεις μπορεί να πραγματοποιήσει η Google με τα έργα τους.

2.3. Το Μητρώο

Με το ποσό των εισπράξεων θα δημιουργηθεί ένα 'Μητρώο Δικαιωμάτων από Βιβλία' (Book Registry), που θα δίνει στους συγγραφείς και εκδότες που δίνουν τη συγκατάθεση για την ψηφιοποίηση των βιβλίων τους ένα ποσοστό των συνολικών εσόδων από την πώληση των ηλεκτρονικών βιβλίων και τις συνοδευτικές διαφημίσεις.

Στην ουσία – και σύμφωνα με τα λεγόμενα των μερών του Διακανονισμού – το Μητρώο αυτό συνιστά κατά κάποιο τρόπο ένα νέο οργανισμό συλλογικής διαχείρισης, ο οποίος θα διαχειρίζεται τα δικαιώματα των δικαιούχων.

Το Μητρώο θα αποτελεί μη κερδοσκοπικό πρόσωπο το οποίο εκπροσωπεί τα συμφέροντα των Δικαιούχων σχετικά με το Διακανονισμό αυτό με τη Google, καθώς επίσης πιθανές συμφωνίες αδειοδότησης με άλλα νομικά πρόσωπα, υποκείμενα σε εξουσιοδότηση των Δικαιούχων. Το Μητρώο θα έχει ίση

εκπροσώπηση της Υποκατηγορίας Συγγραφέων και της Υποκατηγορίας Εκδοτών στο Διοικητικό Συμβούλιό του.

Για τη χρηματοδότηση της δημιουργίας και των αρχικών λειτουργιών του Μητρώου, καθώς επίσης για την πληρωμή των εξόδων της κοινοποίησης της αγωγής και των διοικητικών εξόδων για τις αξιώσεις, η Google συμφώνησε να καταβάλει ποσό ύψους 34,5 εκατομμυρίων δολαρίων. Μετά την πληρωμή από τη Google, το Μητρώο θα χρηματοδοτείται από την είσπραξη τέλους διαχείρισης, ως ποσοστό των εσόδων που λαμβάνονται από τη Google.

3. Εκτίμηση επιπτώσεων του Διακανονισμού σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας, πολιτισμού και ανταγωνισμού στην Ευρώπη

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Ευρωπαϊκού Συμβουλίου πραγματοποιήθηκαν και πραγματοποιούνται συνεχώς συναντήσεις και ακροάσεις τόσο εκπροσώπων κρατών μελών όσο και ενδιαφερόμενων φορέων³. Ο Διακανονισμός δέχτηκε κριτική από συγγραφείς, βιβλιοπώλες και την εκδοτική βιομηχανία.

3.1. Πνευματική Ιδιοκτησία

Με το νέο κείμενο βιβλία που δημοσιεύονται μόνον στην ΕΕ (εκτός από το ΗΒ) εξαιρούνται από την κλάση του Διακανονισμού. Μόνο έργα που έχουν καταχωριστεί στο US Copyright Office (Διεύθυνση Πνευματικής Ιδιοκτησίας) ή που έχουν δημοσιευτεί στο ΗΒ, Αυστραλία ή στον Καναδά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Διακανονισμού και έτσι μόνο τίτλοι με τα ως άνω χαρακτηριστικά θα διατίθενται μέσω της υπηρεσίας του Google.

Υπολογίζεται ότι η νέα κλάση όπως έχει οριστεί περιλαμβάνει περίπου το 80% των αγγλόφωνων έργων. Μόνο αυτά τα έργα θα διαβάζονται και για αυτά θα είναι δυνατή η έρευνα στα πανεπιστήμια των ΗΠΑ, τα οποία θα καταβάλουν συνδρομή στην υπηρεσία Google Book.

Το μήνυμα είναι σαφές: Βιβλία που δημοσιεύονται σε χώρες της παράδοσης του copyright θα είναι διαθέσιμα μέσω της υπηρεσίας του Google Book, ενώ οι

³ Ενδεικτικά αναφέρεται η συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στις 07.09.2010 στις Ευρωπαϊκή Επιτροπή με θέμα τον αντίκτυπο της πρωτοβουλίας της Google Books στον εκδοτικό κόσμο στην Ευρώπη και στους δημιουργούς, http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/copyright-info/hearing_en.htm

άλλες δικαιοδοσίες της παράδοσης του *droit d' auteur* (Ευρώπη και Ασία) θα παραμείνουν εκτός.

Περαιτέρω τίθεται ένα ζήτημα επαρκούς εκπροσώπησης δικαιούχων στο Μητρώο (μόνο μέλη εκδοτών από ΗΒ, Αυστραλία, ΗΠΑ και Καναδά). Οι υπόλοιποι δικαιούχοι θα πρέπει να διαπραγματεύονται μεμονωμένα ώστε να γίνουν μέρη της Υπηρεσίας. Το μειονέκτημα είναι ότι δικαιούχοι που δεν είναι μέλη της κατηγορίας δεν μπορούν να είναι μέρη του Διακανονισμού.

3.1.1. Εμπορικά διαθέσιμο

Ως εμπορικά διαθέσιμο ορίζονταν αρχικά μόνο τα έργα που δεν είναι εμπορικά διαθέσιμα είναι δυνατόν να εμφανίζονται πλήρως χωρίς την προηγούμενη εξουσιοδότηση. Πλέον ο πωλητής μπορεί να είναι οπουδήποτε αλλά ο δίαυλος εμπορίου (*channel of trade*) θα πρέπει να είναι διαθέσιμος σε ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία, ΗΒ.

Εφόσον οι Ευρωπαίοι εκδότες δεν καλύπτονται πλέον από το Διακανονισμό δεν υφίσταται πλέον λόγος να εξεταστούν οι ευρωπαϊκοί δίαυλοι και οι ευρωπαϊκές βάσεις δεδομένων, ώστε να οριστεί η εμπορική διαθεσιμότητα

Δημιουργείται ωστόσο μια γκριζα ζώνη αναφορικά με το τί θα γίνει με τα βιβλία που ψηφιοποιήθηκαν πριν τις 13.11.2009 με το προηγούμενο κείμενο του Διακανονισμού και τα οποία ανήκουν σε εκδότες που δεν ανήκουν πλέον στην κατηγορία;

Οι δικαιούχοι που δεν είναι πλέον μέρος του Διακανονισμού δεν μπορούν να αποτρέψουν την παρουσίαση πολύ μικρού μέρους των έργων τους στις ΗΠΑ (*fair use*) ενώ εκείνοι που παραμένουν στον Διακανονισμό μπορούν (η προεπισκόπηση μικρού μέρους συνιστά παρουσίαση και μπορεί να απαγορευτεί από το δικαίωχο, μόνον εφόσον είναι στο Διακανονισμό).

3.1.2. Αδιανέμητες εισπράξεις για τα ορφανά έργα

Πέντε έτη μετά τις εισπράξεις των δικαιωμάτων αυτά θα διατίθενται για τον εντοπισμό των δικαιούχων και δεν θα ανακατανέμονται μεταξύ των ήδη γνωστών δικαιούχων ούτε για άλλες λειτουργίες του Μητρώου. Μετά από δέκα έτη το Μητρώο μπορεί να απευθύνεται στο Δικαστήριο για διανομή σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς δικαιούχων.

Επίσης, το Μητρώο θα ορίσει θεματοφύλακα που θα εκπροσωπεί τους δικαιούχους και θα προστατεύει τα δικαιώματά τους και θα δίνει άδειες σε τρίτους, στο όριο που επιτρέπεται από το νόμο.

Επίσης τίθεται το ερώτημα της συμμόρφωσης του Διακανονισμού με τις διεθνείς Συνθήκες (και δη τη Συνθήκη της Βέρνης), σύμφωνα με τις οποίες η προστασία είναι ανεξάρτητη από διατυπώσεις. Στην περίπτωση του Διακανονισμού, μια ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ωστόσο η καταχώριση παίζει σημαντικό ρόλο. Εκτός της έγκρισης από το Δικαστήριο, που εκκρεμεί, δεν υπάρχει άλλη διατύπωση για κρατική επιβολή.

Προκύπτει επίσης το ερώτημα, αν παρόμοιες Συμφωνίες που ενδεχομένως υπάρχουν σε άλλες δικαιοδοσίες είναι δυνατόν να περιορίσουν την προστασία που παρέχεται σε αμερικάνικα έργα και σε αμερικανούς δικαιούχους συντάσσονται με τους όρους που περιέχει το αναθεωρημένο κείμενο του Διακανονισμού για τα μη αμερικάνικα έργα και τους μη αμερικανούς δικαιούχους.

3.2. Πολιτισμός

Τα νέα μοντέλα δείχνουν την ανάγκη προσφοράς περισσότερων έργων που προστατεύονται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας σε ένα αυξανόμενο αριθμό καταναλωτών. Επομένως η ψηφιοποίηση συνιστά ένα σημαντικό βήμα για την πρόσβαση στον πολιτισμό.

Αν εγκριθεί ο Διακανονισμός θα αποφέρει οφέλη αποκλειστικά και μόνο στις ΗΠΑ, αυξάνοντας σημαντικά τον αριθμό των αγγλόφωνων βιβλίων διαθέσιμων σε αμερικανούς χρήστες για επιγραμματική χρήση.

Τα οικονομικά κίνητρα και οι υποχρεώσεις για το Μητρώο θα μειώσουν τον αριθμό των ορφανών έργων καθώς θα φέρουν στην επιφάνεια τους δικαιούχους - 'γονείς' τους. Παράλληλα οι χρήστες θα αποκτήσουν νέους τρόπους αγοράς βιβλίων και έργων, ενώ οι δικαιούχοι θα κερδίσουν νέες πηγές εσόδων.

Η ισχύς του νέου Διακανονισμού είναι διαφορετική από αυτήν του προηγούμενου, καθώς υπάρχει πλέον εδαφικός περιορισμός. Ενδεχομένως να δοθεί κατ' αυτόν τον τρόπο ένα προβάδισμα στους Αμερικανούς πολίτες έναντι

των Ευρωπαίων αναφορικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες και τα έργα που περιλαμβάνονται στην Google Books.

Οι περισσότεροι ενδιαφερόμενοι πάντως συμφώνησαν ότι ο Διακανονισμός διευρύνει το κενό μεταξύ ΗΠΑ και Ευρώπης αναφορικά με την επιγραμμική (online) πρόσβαση σε επιστημονικό και εκπαιδευτικό υλικό και στην πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την άμεση ανάγκη για παρόμοια έργα (όπως αυτό της Google) στην Ευρώπη.

Καθίσταται άμεση πλέον η ανάγκη να εντατικοποιηθούν οι προσπάθειες ψηφιοποίησης υλικού και στα μουσεία, αρχεία, βιβλιοθήκες στην Ευρώπη, ώστε να καταστεί προσβάσιμο το υλικό και στους Ευρωπαίους. Επομένως είναι απαραίτητο να ενισχυθεί η Ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη Europeana και να δοθεί η δυνατότητα πρόσβασης για τους Ευρωπαίους στο προστατευόμενο υλικό και στα ορφανά έργα.

Οι οργανώσεις των Ευρωπαίων βιβλιοθηκονόμων από την πλευρά τους θέτουν το θέμα από την άποψη του δημοσίου συμφέροντος. Παρότι αναγνωρίζουν το ενδιαφέρον του εγχειρήματος, υποστηρίζουν ότι η εναπόθεση της παγκόσμιας γνώσης στα χέρια μιας ιδιωτικής εταιρείας αμερικανικών συμφερόντων, χωρίς τον απαραίτητο έλεγχο, υποθάλλει κινδύνους για την ελευθερία της έκφρασης, της έρευνας και της πολιτισμικής ποικιλότητας.

Άλλοι, όπως ο καθηγητής James Grimmelman, υποστηρίζουν ότι η συμφωνία για το Google Books περιέχει κινδύνους για την ιδιωτικότητα αφού επιτρέπει στη Google να συγκεντρώνει πληροφορίες σχετικά με το τι διαβάζει ο καθένας από εμάς.

3.3. Ανταγωνισμός

Ο Διακανονισμός ισχύει μεταξύ της Google, των εκδοτών και των συγγραφέων. Επομένως, θεωρητικά ανταγωνιστές της Google δεν μπορούν να επωφεληθούν από το Διακανονισμό στη σχέση τους με τους εκδότες και τους συγγραφείς. Θα πρέπει να προβούν σε παρόμοιο Διακανονισμό για να εξασφαλίσουν παρόμοιους όρους.

Το Υπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ διεξήγαγε έρευνα για τις δυνητικές επιπτώσεις της συμφωνίας ανάμεσα στην Google, τους εκδότες και τους συγγραφείς και συνέστησε στο αρμόδιο δικαστήριο της Νέας Υόρκης να

απορρίψει τη συμφωνία που θα επιτρέψει στη Google να ψηφιοποιήσει εκατομμύρια βιβλία με σκοπό την εμπορική τους χρήση στο διαδίκτυο.

Σύμφωνα με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, η συμφωνία θέτει ζητήματα δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας αλλά και δημιουργίας μονοπωλίου και θα πρέπει να απορριφθεί στην παρούσα μορφή της, καθώς θα δώσει στη Google εξουσία πάνω σε βιβλία, των οποίων ο δικαιούχος δεν μπορεί να βρεθεί και ακόμα δεν θα καταφέρει να προσφέρει επαρκή προστασία σε ξένους δικαιούχους.

Να σημειωθεί ότι η Microsoft, το Amazon και το Yahoo! αντιδρούν επίσης καθώς θεωρούν ότι η επικύρωση της συμφωνίας θα δημιουργήσει μονοπώλιο στον εκδοτικό τομέα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Επιπλέον θα δώσει στη Google τη δύναμη να περιορίσει τον ανταγωνισμό των τιμών, κάτι που μπορεί να οδηγήσει άλλους εκδότες ψηφιακών βιβλίων εκτός αγοράς.

Ως απάντηση στις σκέψεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης η Google τροποποίησε τις τιμολογήσεις με σκοπό την εξομοίωση των τιμών στη αγορά. Επιπλέον, οι τιμές των βιβλίων θα καθιερωθούν ανεξάρτητα η μια από την άλλη.

Σχετικά με την πρόσβαση στα ορφανά έργα η Google θα πρέπει να επιτρέψει σε τρίτους (όπως στην Amazon) να πωλεί στους καταναλωτές τη δυνατότητα πρόσβασης σε βιβλία με το μεταπωλητή να λαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος από το μερίδιο του 37% του Google από τα κέρδη. Ωστόσο υποστηρίζεται ότι σύμφωνα με το υφιστάμενο σύστημα στις ΗΠΑ, η Google θα είναι ο μοναδικός φορέας που δεν θα διατρέχει τον κίνδυνο δίκης από προσβληθέντες δικαιούχους κατά την εκμετάλλευση των ορφανών έργων.

4. Europeana: Η ψηφιακή βιβλιοθήκη της Ευρώπης

Η απόφαση του Google το 2004 για μαζική ψηφιοποίηση βιβλίων αποτέλεσε την βασική αιτία για αντίδραση εκ μέρους της Ευρώπης. Συγκεκριμένα, η Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας έθεσε αρχικά το θέμα να δημιουργηθεί κάτι ανάλογο του Google από την ίδια την Ευρώπη, ώστε να υπάρχει ένα ισοζύγιο. Η

Θέση αυτή στηρίχτηκε από το Γάλλο Πρόεδρο Σιράκ και το θέμα ετέθη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στις 20.11.2008 ξεκίνησε τη λειτουργία της η Europeana, η ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη.

Το Europeana.eu αφορά ιδέες και έμπνευση. Συνδέει με 4 εκατομμύρια ψηφιακά τεκμήρια:

- εικόνες - πίνακες ζωγραφικής, σχέδια, χάρτες, φωτογραφίες και εικόνες μουσειακών αντικειμένων
- κείμενα - βιβλία, εφημερίδες, επιστολές, ημερολόγια και αρχαιακά έγγραφα
- ήχος - μουσική και προφορικός λόγος από κυλίνδρους, ταινίες, δίσκους και ραδιοφωνικές εκπομπές
- βίντεο - ταινίες, επίκαιρα και τηλεοπτικές εκπομπές

Στην διεύθυνση www.europeana.eu, βρίσκονται διαθέσιμα σε ψηφιακή μορφή περισσότερα από 2 εκατομμύρια βιβλία, χάρτες, ηχογραφήσεις, φωτογραφίες, αρχαιακά ντοκουμέντα, πίνακες και ταινίες από εθνικές βιβλιοθήκες και πολιτιστικά ινστιτούτα των 27 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μικρή είναι (ακόμη) η ελληνική συνεισφορά: Από τα στατιστικά στοιχεία που ανακοίνωσε η Επιτροπή προκύπτει ότι η χώρα μας κατατάσσεται 7η μεταξύ των Ευρωπαϊκών Χωρών όσον αφορά την συνεισφορά περιεχομένου, αλλά το ποσοστό της συνεισφοράς ανέρχεται μόνο σε 1,6%, την στιγμή που η Γαλλία έχει συνεισφέρει το 47% του περιεχομένου της, η Γερμανία το 15,4%, η Ολλανδία το 8%, η Μεγάλη Βρετανία το 7,9%, η Σουηδία το 5,2% και η Φινλανδία το 4%.

Στη σχετικά πρόσφατη (27.11.2009) συνάντηση των Υπουργών Πολιτισμού και Οπτικοακουστικών των ΚΜ της ΕΕ στις Βρυξέλλες⁴ οι αρμόδιοι υπουργοί εξέφρασαν τη δέσμευσή τους να στηρίξουν την ψηφιακή βιβλιοθήκη Europeana, ως απάντηση στην επιθετική πολιτική των Google Books.

Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στη δημιουργία του νομικού πλαισίου ψηφιοποίησης για την ταχεία εξεύρεση λύσης για τα λεγόμενα 'ορφανά' έργα.

⁴ βλ.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/526&type=HTML&aged=0&language=FR&guiLanguage=en>

Παράλληλα εκφράστηκε η διάθεση να επεκταθεί η ψηφιοποίηση και σε άλλες μορφές πολιτιστικής έκφρασης, και να υποστηριχθεί το σύστημα Arrow για τον εντοπισμό των δικαιούχων και την πιστοποίηση των λεγόμενων ορφανών έργων.

Τονίστηκε πως η επιθετική πολιτική της Google μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά από την Ευρώπη μόνο αν κατορθώσουμε να ανοίξουμε την Europeana στο σύνολο των έργων του δημοσίου τομέα, από ολόκληρο τον κόσμο, με αιχμή πάντα την προβολή του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Η ψηφιοποίηση και η διάδοση ορφανών έργων αποτελούν ιδιαίτερη πολιτιστική και οικονομική πρόκληση – η μη ύπαρξη γνωστού κατόχου δικαιωμάτων δημιουργού σημαίνει ότι οι χρήστες δεν δύνανται να αποκτήσουν την απαιτούμενη άδεια, π.χ. δεν μπορεί να ψηφιοποιηθεί ένα βιβλίο.

Τα ορφανά έργα αντιπροσωπεύουν σημαντικό τμήμα των συλλογών των πολιτιστικών ιδρυμάτων της Ευρώπης (π.χ., η Βρετανική Βιβλιοθήκη εκτιμά ότι ποσοστό 40% των συλλογών της που προστατεύονται από δικαιώματα δημιουργού είναι ορφανά έργα⁵). Η Επιτροπή θα εξετάσει τώρα το φαινόμενο αυτό λεπτομερέστερα μέσω εκτίμησης επιπτώσεων.

Σκοπός είναι να υπάρξει λύση ευρωπαϊκών διαστάσεων, που θα διευκολύνει την ψηφιοποίηση και τη διάδοση ορφανών έργων και τη θέσπιση κοινών προτύπων 'επιμελούς αναζήτησης' για την αναγνώριση του καθεστώτος των ορφανών έργων σε όλον το χώρο της ΕΕ.

Ως προς το ζήτημα αυτό, έχει ήδη επιτελεστεί κάποια πρόοδος με το έργο ARROW (Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works - Προσβάσιμα μητρώα πληροφοριών για δικαιώματα και ορφανά έργα), το οποίο συγκεντρώνει στο πλαίσιο του εθνικές βιβλιοθήκες, οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και εκδότες, συγχρηματοδοτείται δε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο του προγράμματος eContent plus (2,5 εκατ. ευρώ).

Όσον αφορά στη χρηματοδότηση του προγράμματος θα πρέπει να διευρυνθεί με την παρουσία ιδιωτών, με την προϋπόθεση ότι ο ιδιώτης χρηματοδότης δεν θα έχει δικαίωμα λόγου στις αποφάσεις για το περιεχόμενο και τη στρατηγική της Europeana.

⁵ Η πρόσφατη έκθεση «In from the Cold» αναφέρει ότι τα ανεπίλυτα ζητήματα γύρω από τα ορφανά έργα επηρεάζουν ποσοστό 89% των υπηρεσιών που παρέχονται από τα δημόσια μουσεία, πινακοθήκες, βιβλιοθήκες και αρχεία στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Το έργο αυτό (που δρομολογήθηκε το Νοέμβριο του 2008) στοχεύει στον προσδιορισμό των κατόχων δικαιωμάτων και στη διευκρίνιση του καθεστώτος δικαιωμάτων ενός έργου, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που τα αντίτυπά τους έχουν εξαντληθεί ή είναι ορφανά έργα: 'Το έργο ARROW αποτελεί ένα πρώτο βήμα για τη σύνδεση των διαφόρων μητρώων δικαιωμάτων στην Ευρώπη και για την ευκολότερη εξακρίβωση των κατόχων δικαιωμάτων' έχουν δηλώσει οι Επίτροποι Reding και McCreeny: 'Καλούμε τις εθνικές βιβλιοθήκες, τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και τους εκδότες να αξιοποιήσουν την ικανοποιητική αυτή έναρξη και να εργαστούν με την Επιτροπή για να αναπτυχθεί ένα προ-ανταγωνιστικό και πανευρωπαϊκό σύστημα μητρώων βιβλίων, το οποίο θα επιτρέψει τη διασυννοιακή αδειοδότηση βάσει ενός διαφανούς και οικονομικά προσιτού συστήματος τιμολόγησης, ενώ παράλληλα θα διασφαλίζεται δίκαιη αμοιβή των συγγραφέων.

5. Προβληματισμοί με αφορμή τη Europeana

Από το Νοέμβριο του 2008 που εγκαινιάστηκε η ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη Europeana, προσφέροντας ελεύθερη για όλους πρόσβαση σε ένα μεγάλο κομμάτι του ευρωπαϊκού πολιτιστικού πλούτου, πολλά έχουν επιτευχθεί στον τομέα της δωρεάν διάθεσης ψηφιοποιημένων βιβλίων στο Διαδίκτυο.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δρομολόγησε δημόσια διαβούλευση σχετικά με το μέλλον της βιβλιοθήκης και γενικότερα της ψηφιοποίησης βιβλίων. Αναμένονται τα συμπεράσματα της εν λόγω διαβούλευσης⁶. Εννέα μήνες μετά, με τη Europeana να έχει υπερδιπλασιάσει τις συλλογές της αλλά και με πολλά προβλήματα ανοικτά, δημόσια διαβούλευση δρομολογείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Τα 4,6 εκατομμύρια έχουν φτάσει τα ψηφιοποιημένα έργα (βιβλία, χάρτες, φωτογραφίες, βίντεο, εφημερίδες, κ.ά.) που περιλαμβάνουν οι συλλογές της Europeana: σημαντικότερα πολιτιστικά, ιστορικά και επιστημονικά τεκμήρια από ολόκληρη την Ευρώπη, εύκολα και γρήγορα προσβάσιμα από κάθε

⁶ Βλ. http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/itemlongdetail.cfm?item_id=5181 και <http://www.europeanaconnect.eu/news.php?area=news&pag=5>. Η σειρά ερωτημάτων που θέτει η Επιτροπή θίγει το θέμα της καλύτερης συνεργασίας μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, της ανάγκης για διαμόρφωση ενός κοινού ευρωπαϊκού νομικού πλαισίου για τα πνευματικά δικαιώματα, της συνεργασίας με τους εκδότες σχετικά με υλικό που προστατεύεται από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, της δημιουργίας ευρωπαϊκών μητρώων για ορφανά και εξαντλημένα έργα, της μελλοντικής χρηματοδότησης της Europeana κ.α.

ενδιαφερόμενο στον πολύγλωσσο δικτυακό της τόπο (www.europeana.eu). Ο στόχος μάλιστα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι, σύμφωνα με πρόσφατη αναγγελία της, να φτάσουν τα ψηφιοποιημένα αντικείμενα τα 10 εκατομμύρια εντός του 2010.

Ωστόσο, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα, σημαντικά προβλήματα που συνδέονται με τη διαδικασία της ψηφιοποίησης και τη νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας παραμένουν άλυτα και ζητούν άμεσα λύση.

Επί του παρόντος, η Europeana περιλαμβάνει κυρίως ψηφιοποιημένα βιβλία τα οποία αποτελούν κοινό κτήμα, επομένως δεν προστατεύονται πλέον από το δίκαιο περί πνευματικής ιδιοκτησίας (που διαρκεί έως 70 έτη μετά το θάνατο του δημιουργού).

Το κατακερματισμένο νομικό πλαίσιο που ισχύει στην Ευρώπη για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας δυσχεραίνει ιδιαίτερα, σύμφωνα με την εμπειρία της Europeana, τη χορήγηση αδειών εκμετάλλευσης για προστατευόμενο υλικό.

Έτσι, για νομικούς λόγους η Europeana δεν περιλαμβάνει εξαντλημένες εκδόσεις έργων (περίπου το 90% των βιβλίων των εθνικών βιβλιοθηκών της Ευρώπης), ούτε ορφανά έργα (που εκτιμώνται σε 10-20% των συλλογών με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας), για τα οποία εξακολουθούν να ισχύουν δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά δεν μπορεί να προσδιοριστεί ο συγγραφέας τους.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την από 19.10.2009 Ανακοίνωσή⁷ της τρία είναι τα σημαντικότερα βήματα που θα πρέπει να γίνουν:

1. Καθορισμός κατάλληλων λύσεων για την επίλυση των νομικών συνεπειών για τις ψηφιοποιήσεις, ιδιαίτερα αυτές των ορφανών έργων
2. Στενή συνεργασία με τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης, τους δικαιούχους και τους πολιτιστικούς φορείς για τη διευκρίνιση των νομικών

⁷ http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/20091019_532_en.pdf

επιπλοκών σε μαζικές ψηφιοποιήσεις και πιθανές λύσεις για το ζήτημα των εξόδων για εκκαθάριση δικαιωμάτων.

3. Εξεύρεση πρακτικών λύσεων για ευκολότερη εκκαθάριση δικαιωμάτων ιδιαίτερα μέσω της διασύνδεσης υφιστάμενων μητρώο δικαιωμάτων στην Ευρώπη (όπως το ARROW Accessible Registries of Rights Registration of Orphan Works towards Europeana).

Η ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη διπλασίασε το μέγεθός της, δεν υπάρχει ωστόσο κοινή ευρωπαϊκή λύση για τα διαδικτυακά δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. «Η ψηφιοποίηση των βιβλίων είναι ηράκλειο έργο, αλλά ταυτόχρονα καθιστά προσβάσιμο πολιτιστικό περιεχόμενο σε εκατομμύρια πολίτες στην Ευρώπη και πέραν αυτής. Γι' αυτό χαιρετίζω τις πρώτες προσπάθειες που κατέβαλαν τα κράτη μέλη και τα πολιτιστικά ιδρύματά τους προκειμένου να γεμίσουν τα ράφια της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Ευρώπης», δήλωσε η κα Viviane Reding, Επίτροπος της ΕΕ αρμόδια για την Κοινωνία της Πληροφορίας και τα Μέσα Επικοινωνίας. «Ωστόσο, θεωρώ ανησυχητικό το γεγονός ότι στην Europeana είναι διαθέσιμο μόνο το 5% του συνόλου των ψηφιοποιημένων βιβλίων στην ΕΕ.

Σημειώνεται ότι είναι πολύ βασικό να συνεργαστούν τα κράτη μέλη προκειμένου η ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη να καταστεί πραγματικότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η επίλυση των ζητημάτων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ο σημαντικότερος παράγοντας προκειμένου για την προώθηση της ψηφιοποίησης των βιβλίων και για τη δημιουργία ψηφιακών βιβλιοθηκών ώστε να έχει πρόσβαση όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κοινό.

Για τις περιπτώσεις στις οποίες ένα έργο προστατεύεται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας (υπό β και γ) τα βασικότερα ζητήματα που τίθενται σε επίπεδο κοινότητας είναι

α) η παροχή οικονομικών κινήτρων για την ψηφιοποίησή τους,

β) η ενημέρωση των δικαιούχων για τις δυνατότητες που παρέχει η ψηφιακή διάθεση των έργων σε αυτούς και στο κοινό αλλά και για τον τρόπο που κάτι τέτοιο θα πρέπει να προβλέπεται στις σχετικές συμβάσεις με τους εκδότες ώστε να διασφαλίζονται τα δικαιώματα όλων των πλευρών σε ένα πρώιμο στάδιο και γ) η διευκόλυνση της εκκαθάρισης των σχετικών δικαιωμάτων.

Στο πλαίσιο της παροχής οικονομικών κινήτρων θα μπορούσε ενδεχομένως να ενταχθεί η εξασφάλιση ενιαίας ποσοστιαίας αμοιβής για όλους τους ευρωπαϊούς δημιουργούς και δικαιούχους συγγενικού δικαιώματος σε περίπτωση ψηφιοποίησης των έργων τους εάν έχουν μεταβιβάσει τα σχετικά δικαιώματα εξ ολοκλήρου στους εκδότες τους δεδομένου ότι δεν μπορούσαν στο στάδιο αυτό να προβλέψουν τις εμπορικές δυνατότητες που θα παρείχε μία τέτοια εκμετάλλευση του έργου τους.

Η τάχιση εκκαθάριση των δικαιωμάτων προϋποθέτει την ύπαρξη προσιτών και απλοποιημένων μηχανισμών ψηφιακής αδειοδότησης.

Στη χώρα μας, για παράδειγμα, έχει τεθεί σε λειτουργία από τον οργανισμό συλλογικής διαχείρισης των έργων λόγου (ΟΣΔΕΛ) η Πλατφόρμα Ηλεκτρονικής Αδειοδότησης, η οποία περιλαμβάνει Βάση Δεδομένων της Ελληνικής Βιβλιοπαραγωγής με όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την αδειοδότηση κάθε έργου, σύμφωνα με το νομικό καθεστώς της Ελλάδας.⁸

Η βάση αυτή περιέχει τους τίτλους των έργων και πληροφορίες για το καθεστώς των δικαιωμάτων τους.

Ενδεχόμενες άδειες λειτουργίας φορέων ψηφιοποίησης και επιχορηγήσεις θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους την ανάγκη ύπαρξης υγιούς ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων της πολιτιστικής βιομηχανίας ώστε να αποφεύγεται το ενδεχόμενο διευκόλυνσης δημιουργίας *de jure* ή *de facto* μονοπωλίων με αυξημένη πιθανότητα να θέτουν όρους μονομερώς και καταχρηστικούς.

Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες, όπως η Europeana (<http://www.europeana.eu>), θα προσφέρουν σε ερευνητές και καταναλωτές ανά την Ευρώπη νέους τρόπους πρόσβασης σε γνώσεις. Για να επιτευχθεί ωστόσο αυτό, θα χρειαστεί να εξεύρει η ΕΕ λύση για τα ορφανά έργα, των οποίων το αβέβαιο καθεστώς ως προς τα δικαιώματα δημιουργού σημαίνει ότι συχνά δεν μπορούν να ψηφιοποιηθούν. Η βελτίωση της διάδοσης και της διαθεσιμότητας έργων σε άτομα με αναπηρίες, ιδίως εκείνα με μειωμένη όραση, αποτελεί έναν ακόμη ακρογωνιαίο λίθο της ανακοίνωση

Για το θέμα των ορφανών έργων μελετάται σε εθνικό επίπεδο η ενδεχόμενη νομοθετική υλοποίηση ενός μηχανισμού πιστοποίησης της αδυναμίας ταυτοποίησης των δικαιούχων με τη συνδρομή κρατικών φορέων λαμβάνοντας

⁸ «Σ.Π.Ι.Δ.Α» - ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗΣ ΕΡΓΩΝ του ΛΟΓΟΥ, <http://aspida.osdel.gr/ERMS/>

μέριμνα ταυτόχρονα για την οικονομική αποζημίωση των δημιουργών ή/και εν γένει δικαιούχων που μπορεί να αποκαλυφθούν μελλοντικά.

Με την ευκαιρία της έκδοσης της Ανακοίνωσης, οι Επίτροποι McCreevy και Reding τόνισαν ότι ο διάλογος σχετικά με τη διευθέτηση για τα βιβλία του Google στις Ηνωμένες Πολιτείες έδειξε για μια ακόμη φορά ότι η Ευρώπη δεν έχει περιθώρια να υστερήσει στο ψηφιακό μέτωπο.

«Οφείλουμε να δώσουμε ώθηση στην Ευρώπη ως κέντρο δημιουργικότητας και καινοτομίας. Η τεράστια κληρονομιά που υπάρχει στις ευρωπαϊκές βιβλιοθήκες δεν μπορεί να αφεθεί αναξιοποίητη, αλλά πρέπει να γίνει προσβάσιμη από τους πολίτες μας», δήλωσε ο Επίτροπος McCreevy, αρμόδιος για την Εσωτερική Αγορά.

Βιβλιογραφία

Draft Report on "Europeana – the next steps" (2009/2158), 11/11/2009. Rapporteur: Helga Trueppel, Committee on Culture and Education, European Parliament

European Parliament resolution of 5 May 2010 on "Europeana - the next steps" (2009/2158(INI))

Bearman, D. (December 2006). Jean-Noël Jeanneney's Critique of Google: Private Sector Book Digitization and Digital Library Policy, D-Lib Magazine, Volume 12 Number 12

Elhauge E., Why the Google Books Settlement is ProCompetitive, Winter 2010, Volume 2, Number 1, Journal of Legal Analysis

Ginsburg, J. C., Conflict of Laws in the Google Book Search: A View From Abroad, Columbia University School of Law, June 2, 2010

Grimmelmann, G., The ethical visions of copyright law, Fordham Law Review 2009, Vol. 77

Grimmelmann, G., The Amended Google Books Settlement Is Still Exclusive, New York Law School Legal Studies, Research Paper Series 09/10

Grimmelmann, J. (2010), The Elephantine Google Books Settlement, online at: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=james_grimmelm ann /accessed 18.06.2010

Karakostas, I. (2003). *Law and Internet: Legal Issues of the Internet*, Athens, Sakkoulas.

Peritz, R.J. and Miller M. (2010), *An Introduction to Competition Concerns in the Google Books Settlement*, New York Law School Legal Studies

Renear, A. (1997). *The Digital Library Research Agenda: What's Missing - and How Humanities Textbase Projects Can Help*. *D-Lib Magazine*, July/August
<http://www.dlib.org/dlib/july97/07renear.html>

Samuelson P. (2009), *Legally Speaking: The Dead Souls of the Google Book Settlement*, Forthcoming in *52 Communications of the ACM*

Sinanidou, M. (2009). 'Informal publishing interactions': Linking, framing and meta-tagging in the book: *Journalists and Publishers of Mass Media: Copyright Issues*, (ed. Stamatoudi, I.), Thessaloniki, ed. Sakkoulas

Tenopir, C., & Ennis, L. (1998). *The Digital Reference World of Academic Libraries*. *Online*, Vol. 22, No. 4, available in:
<http://www.onlineinc.com/onlinemag/OL1998/tenopir7.html>